

Към всяко нещо може да се подходи по два начина. Чрез онова, което го потвърждава или чрез онова, което го отрича. Избрах да говоря за онова и онези, които ни обединяват, чрез това, което ни дели.

След покръстването на Борис в 864 г. във Византия бе установена една практика на благо слово по отношение на съседите. Наричаха ги: приятели, братя и дори сънародници, като се изтъкваше, че войната срещу тях е въоръжаване срещу Бога.¹

В XIII – XIV в. на Балканите се бе утвърдило правило православните държави при война да не вземат пленници помежду си, а да ги освобождават, защото са единородни и едновърни.²

При идването на османлиите на Балканите мнозина загинаха във войната срещу тях. Те не загиваха за някакъв народ – умираха за вярата, за господаря си и за вярата на господаря си.³

Как стана така, че пет века по-късно нещата се преобърнаха? Как това благо слово бе заменено със словото на омразата? Защо православните народи през XX в. вече се вземаха и държаха в плен едни - други? Или дори не вземаха пленници, защото направо убиваха, вместо да ги освободят, както правеха предците им? Как стигнахме до там воините да умират не за вярата, а в името на народи, и още по-точно да избиват своите едновърци, в името на този или онзи народ?

Това, което се случи, това което ни раздели и противопостави има кратко име – национализъм.

През последния век на османлийската власт предците ни може и да не бяха свършени във вярата, може и да не я познаваха добре и дори да я примесваха често със суеверие, но те знаеха сигурно едно нещо и то беше, че всичките са християни.

Тук бих искал да споделя едно мое наблюдение върху македонските народни песни, съдържащи се в най-старите сборки от в средата на XIX в. В тях понятието „ние” не се свързва с нито едно от съвремените ни национални понятия. В тях

¹ Лъв Мъдри, Тактика, Гръцки извори за българската история, т. IV, София 1964 г., с. 168

² Никифор Грегора: „Този обичай е основан на еднаквостта на вярата” Византийски извори за историју народа Југославије, т. VI, Београд, 1986, с. 163 (превода там е по Gregora I, p. 116, 11); Кантакузин (ВИИИХ VI, с. 338) „не подобава да се пленяват защото са едноплеменни” οὐτάς ὁμοφύλους (по Cant. I, p. 428 – 431)

³ В Бориловия синодик: 167. «[На] Семир, Иончо, Добромир, Иваншо и на всички, които заедно с тях проявиха мъжество против безбожните турци и проляха кръвта си за православната християнска вяра, вечна [им памет]», или в надписа на Севаст Огнян: «Аз, севаст Огнян, бях кефалия при царя Шишмана и много патих. Държах за правата вяра и царя Шишмана”.

намираме да се говори за гърци, сърби, българи, гюпци, чифути, латини, арапи и т.н. Но нито едно от тези понятия не се свързва с „нас“, с „ние“ – само понятието християни. „Ниа сме, сину, християни“.⁴

Много примери могат да се дадат, че през XIX и дори началото на XX в. националното съзнание го нямаше или много трудно си пробиваше път.

От 70 – 80-те г. на XIX в., от времето на първото организирано и мощно нахлуване на национализма в Македония до нас е достигнала една македонска приказка в няколко варианта, които се свеждат до следното. Един невярващ човек на сън бил отведен от ангел да види ада и рая. Погледнал той през вратата на ада и видял множество хора. Попитал мъчещите се дали има сред тях българи, гърци, власи. Отговорили му че има, от всеки народ има. А от кой народ няма? - попитал човека. Отговорили му: „Само рисяни нема“. Задал същия въпрос пред райските порти – има ли тук българи или от другите народности. „Во райов, приятеле, нема никаква народнос“ - отговорил ангелът. „Ами што има?“ „Има само и само рисяни, што исполнуале заповедите Божи.“⁵ В тази приказка наследеното християнско съзнание и вяра е дало категоричен и възвишен отговор на онези безумни и всесъблазняващи национални борби в расо, разразили се след създаването на Екзархията, в остататъците на Отоманската империя на Балканите.

Дори и в началото на XX в. имаме голям брой подобни примери. Ще посоча два.

В началото на века един гръцки национален активист написал следното за положението в Солунско: „винаги когато питах (селяните – СС) какви са Ромеи или Българи, те ме гледаха объркано. Първо се питаха едни други какво ли значат моите думи, след това се прекръстваха и наивно ми отговаряха: „ами ние сме християни – какво ти означава това Ромеи и Българи“.⁶ От Охридско от 1905 г. идва другия пример. Известния английски обществник Хенри Брејлсфорд отвел няколко млади селяни до една крепост и ги попитал кой я е построил. Отговорили му – „свободните хора“. *А кои са били те?* „Нашите предци“. *„Добре, но какви са били те – сърби, българи, гърци или турци?“* „Не са били турци, били са християни“.⁷

⁴ Верковиќ, Македонски народни умотворби, Книга втора, Трапезарски песни, Скопје 1985, с. 77

⁵ Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, приредил Кирил Пенушлиски, Скопје 1989, т. 2, с. 79, 79. В друг вариант на приказката, невярващия пита св. Петър за рая, а Зерзевул за пъкъла и получава подобни отговори (с. 70 „Зерзевулот му кажал оти во вечната мака имало от сите јазици и милети саде немало рисяни“).

⁶ Марк Мазовер, Балканот, кратка историја, Скопје 2003, 67 (по М. Avgerinos, Makedonika apomnimonemata, Athens 1914, p. 10)

⁷ Марк Мазовер, Балканот, кратка историја, Скопје 2003, с. 68-69.

Днешните национални имена в началото на XIX в. не са имали нито етническо съдържание, нито днешното значение.⁸ По-късно народа е започнал да ги схваща просто като синоними на религиозната си принадлежност. Очевидно е това схващане в някои тракийски песни от средата на XIX в. – „*Чифутче става българче / в черкова ще го заведем / в черкова ще го прикръстим*” и в множество възрожденски текстове.⁹ Така бе до създаването на националните държави.

Идващата от Западна Европа национална идеология взема съществуващи на Балканите понятия, променя ги по съдържание и на гърба на християнския мироглед ги извежда на първо място, разделяйки и противопоставяйки християните. Балканските национализми от своята поява са насочни към разрушаване както на Отомаската империя така и на православно единство¹⁰ и за съжаление именно тези национализми легнаха в основата на съвремените балкански държави. Създадени чрез откъсване на парчета от християнския народ и най-често по пътя на схизмата балканските държави се оформиха като фундамент на разделението и противоборството. Тези държави и нации се стремяха да превърнат църквата в “национален идеологически институт”,¹¹ в инструмент на своето обособяване и оръжие срещу своите съседи.

Етнофилетизма е осъден с известно закъснение - през 1872 г. Но, би могло да се каже, че или е недостатъчно осъден, или не дотолкова решително колкото е трябвало, или пък всичко е останало на хартия, защото национализма не само успя да раздели и противопостави християните на Балканите, но дори и да заеме силни позиции в самата църква.

По плодовоете се познава (Мат. 12:33). Плодовете на национализма са явни за всички – убийства, терор, етнически чистки, грабеж, разрушение, омраза. Целия XX в. свидетелства за това. Ние самите сме живи свидетели на това. Свидетел е градът в който сме се събрали, който от просветителски християнски градски център е сведен до туристическо селце.

Тъжното обаче е, че вместо като църква и христови ученици да бъдем онова, което обединява, вместо да видят всички, че любов имаме помежду си, ние като

⁸ В онези времена под елин се е разбирало езичник, грък е било равно на образован гражданин и търговец, българин = на необразован селянин, земеделец, влах = на скотовъдец номад, турчин = мюсюлманин и т.н.

⁹ Песен № 65 от сборника на Миладинови. Виж и при Захари Стоянов: „Моята встъпителна реч за приготвянето на българския народ паднаше като мяхлен на трогнатите слушатели. - Ще да умрем за вяра Христова, господинчо - каза един старец... - Прости ни, господине; ние сме хора селяни, па и малко помаци още, ако искаш.” (Захари Стоянов, част 1, Априлското въстание <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=149&WorkID=4912&Level=3> 25.09.2011). Много характерни са думите на Еледжикските въстаници към Бенковски: „А нас кому оставяте? - говореха тия. - Ако в Панагюрище живеят българи, то нима ние сме от друга вяра!” (Записки, Глава 5, Потъпкване на въстанието <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=149&WorkID=6036&Level=3> (25.09.2011)

¹⁰ Георги Каприев, Два травматични сюжета, Православието очи в очи с национализма и либерализма, Проблеми на православието, списание Християнство и култура, брой 9, 2004 г. 61

¹¹ Георги Каприев, Два травматични сюжета, с. 63

да плаваме по течението на света и солта постепенно се разтапя и обезсолява. Но дори и това не е цялата истина. Истината е, че църквата на Балканите беше не само инертна, но и активно употребена като инструмент в националните разпри, като средство за првъръщане на хората в едни или в други.

Някой би могъл да попита както някога светия пророк Илия – “докога ще куцате на две колена” (3 Цар 18:21). Не може да се служи на двама господари (Мат 6:24). Не можем да бъдем православни и националисти едновременно! А все още мнозина вярват и искат да вярват в това.

Национализъмът е нещо средно между езичество и ерес. Първото – когато е извън църквата, второто ако е вътре в нея. Или както се изразява Лазар Маркович - национализъмът е идол.¹² А може би по-точно казано - е идолопоклонство.

Той е противен на първата Божия заповед – издигайки нацията и родината над всичко, т.е. там където е мястото на Бога. Национализъмът е детрониране на Бога - народът се въздига в суверен, в дарител на власта, а Бога е изхвърлен или превърнат в талисман на нацията. Власта не идва от Бога при национализма, а от недефинируемото понятие народ. Затова и последния добива божествени атрибути: чуваме за олтари на нацията, на които трябва да принасяме живота си в жертва; казват ни, че нацията осмисля нашето съществуване и че е нищожество онзи, който има по-добър приятел от родината.¹³ Е, аз имам – Христос и това според национализма ме прави нищожество. Може би. Но това ме прави християнин!

Национализма е противен и на втората главна заповед, защото подменя ближните с нацията. Но не нацията са нашите близни, както прекрасно показва отговора на Господ на въпроса, кой е моя близен – за пример бе даден презирания другородец и друговедец (Лука 10:29-37). Щом Христос ни предупреждава, че ако не сме направили добро някому, то на Него не сме го направили ясно е, че близни са ни всички; всички, които можем да срещнем; всеки, на който можем да помогнем; всеки, който подминаваме и не забелязваме. Или ако не е така, то и Христос не е наш близен.

Като противен на двете заповеди на любовта национализъмът е противен на Бога, защото Бог е любов. А национализма не е - той е конкретна и дейна омраза в името на абстрактна теоретична любов. Любовта е конкретна, не абстракция, тя е преди всичко дело, не декларация. От личност към личност. Обича се някой, който

¹² Лазар Маркович: Национализъмът е идол, 02.06.06 | Илиана Александрова, <http://www.pravoslavie.bg/Интервю/Лазар-Маркович:-Национализъмът-е-идол>

¹³ Цитатата е всъщност от Софокъл, Антигона, но е любим за националистите.

се познава, не абстрактни понятия. Бог е личност, личности са и ближните. А ако не обичаме тези, които са до нас и ги познаваме как можем да обичаме онова множество, което нито сме виждали, нито ще можем да опознаем?!

Кара ни да забравяме, че всеки човек е създаден по образ и подобие Божие, че за спасението на всеки и всички се пожертва Спасителя, че във всеки трябва да виждаме Христос, че всички сме братя, че няма вече ни Юдеин, ни Елин, а всички сме едно в Христа Исуса (Гал. 3:26-28); да забравяме, че сме “чужденци и прищълци на земята”, че търсим по-добро отечество, небесно и Бог ни приготвя град (Евр. 11:13-15), че всички пием от една чаша и сме едно с жертвника....

Национализма може и да не е ново разпятие, но несъмнено е опит да се разкъса тялото Христово и да се противопоставят частите му. На обединяващата и осиновяваща ни евхаристийната кръв, която тече във всеки от нас, противопоставя разделящата ни кръв на предците. На мястото на животворящия Дух - залог за осиновяването ни от Бога издига братоубийствения и безбожен свои дух. На християнското смирение противопоставя националната гордост. Превръща църквата в инструмент на националното противопоставяне.¹⁴ Насочен е срещу съборността на църквата, срещу принципа един епископ в една област, срещу ... срещу какво ли не!

Превръща лаоса Божий в осарник от земни етноси. Кара ни да провъзгласяваме за герои, дори и за светци хора, които ни разделят и да смятаме за изменици онези, които се стремят да обединяват. Доведе ни до там, че освен, че любовта почти изчезна помежду ни, но ние вече не се и познаваме, или по-точно лошо се познаваме и ако знаем нещо едни за други, ако помним нещо – то е лошото.

Може би е вече време да се освободим от това робство, да се очистим от тази язва. Може би е време, а винаги е време, за... покаяние.

И нека не си спомняме личностите, често в църковно расо, които разединяват. Събрали сме се именно заради онези, които обединяват и за да вземем поука и пример от тях. Пред лицето на национализма, който ни принизява и разделя ние трябва да потърсим, личностите които ни обединяват и извисяват. А коя Личност е по-достойна да се спомене, коя повече ни обединява или може повече да ни възвиси от личността на нашият Спасител Исус Христос, чрез Който всички сме чеда Божии и рожби на Духа, всички сме едно в Христа Исуса.

Стойко Стойков

¹⁴ Или както сполучливо характеризира процеса на разкъсване на Божия народ на нации в Македония в края на XX в. екзархийския скопски митрополит Теодосий и по-късен член на БАН: „И ризата твоя разделиха, Христе” (писмо до архимандрит Дионисий, 22.06.1891 г. Документи за борбата на македонскиот народ за слобода и национална държава, Скопје, 1981, т. I, с. 289)